

TERMITLAR TURKIMINING BIOEKOLOGIYASI VA TARQALISHI**Ro'ziqulov Davlatbek Nazaraliyevich****Toshkent Davlat Agrar Universiteti****Latiboyeva Dilfuza Ma'rufjon qizi****Toshmurodova Fotima Xolboy qizi****Xo'shatova Shaxlo Farxod qizi****fotimatoshmurodova33@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.11275929>**

Annotatsiya. Mazkur maqolada turar joylarga, mebel, libos va oyoq kiyimlarga yaroqsiz holga kelishi, turli yovvoyi o'simliklarga, daraxt va ekinlarning qurishi, sug'orish kanallariga, jiddiy zarar keltiruvchi kemiruvchi zararkunandalarning bioekologiyasi va tarqalishi haqida malumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Termitlar, zararkunanda, bioekologiya, kemiruvchi.

KIRISH: Respublikamizda zararkunanda hasharaotlardan himoya qilishda keng ko'lamda ishlar olib borilmoqda.

Ushbu hasharotlardan biri termitlardir. Termitlar hasharotlar sinifi (insecta) (Isoptera) turkumiga mansub vakillari tabiatda juda keng tarqalgan bo'lib, ular tuproq bilan bog'liq bo'lgan turli ekologik muhitlarda jamoa hosil qilib hayot kechiradi. Fanda termitlarning 2800 turi ma'lum bo'lib, ulardan 120 turi zararkunanda sifatida qayd qilingan.

Termitlar juda yuqori rivojlangan jamoa holida yashovchi hasharotlardir. Termitlar bilan chumoli va asallarilar o'rtasida ko'pgina umumiyliklar bor. Ular yerga qurilgan uyada yoki maxsus qurilmalarda ko'p ming zotlardan iborat bo'lgan katta jamoa hosil qilib yashaydi. Jamoadagi termitlar bir necha rivojlanish fazasi va tabaqalaridan iborat bo'lib, ular tashqi ko'rinishi, bajaradigan vazifasi bilan bir-biridan farq qiluvchi ishchilar, askarlar va jinsiy individlardan iboratdir. Uyada bir juft erkak va urg'ochi termit bo'lib, ularni odatda "shoh" va "malika" deb yuritiladi.

Lichinka – jinsiy voyaga yetmagan, sekin rivojlanib, bir necha marta po'st tashlash orqali jinsiy avlod beruvchi shakli (faza).

Jinsiy yetilmagan ishchi termitlar – lichinkalarning bir necha bor tullab, morfogenetik o'zgarishsiz shakli – uyada ko'pchilikni tashkil qiluvchi ishchi termitlar ozuqa yig'ish, avlodga g'amxo'rlik qilish, qo'yilgan tuxumlarni, lichinkalarni tarbiyalash va barcha tabaqalarni oziqlantirish, uyalar qurilishi hamda boshqa vazifalarni bajaradi.

"Askar" lar – jinsiy yetilmagan, lichinkalar yoki "ishchi"lar rivojlanishidan hosil bo'lgan, bosh qismi yirik, kuchli jag'li tabaqa. "Askar"lar hosil bo'lishidan oldin "proaskar"lar yuzaga keladi, ulardan esa "Askar"lar rivojlanadi. "Askar" termitlar uyasida "ishchi"larga nisbatan juda ham kamroq bo'lib, ulardan bosh qismining yirikligi, yirtqich ko'rinishdagi jag'lari bilan ajralib turadi. Ular uya shikastlanganda qayta tiklash, asosan esa koloniyani tashqi dushmandan himoyalash vazifasini bajaradi.

Jinsiy voyaga yetishgan qanotli urg'ochi va erkak termitlar, lichinkalarning bir necha bor tullab nimfalar hosil bo'lishidan kelib chiqadi. Qanotli shakllilar, termitlar jamoasida faol ishtirok etmaydi balki, qanot hosil qilib tinchlanish davrini o'tagach, oilani tark etib, yangi oila hosil qiladi va termitlar tarqalishida muxim ahamiyatga ega. Bahorda (mart, aprel) iliq yomg'irlardan so'ng termitlarning qanotli jinslari uchib chiqadi, keyin qanotlarini sindirgach erkak va urg'ochi

termitlar jinsiy qo'shiladi va juft-juft bo'lib tuproqqa kirib yangi oila hosil qiladi. Oila asoschilari bo'lgan, qanotini tashlagan urg'ochi va erkak termitlar bir necha yil yashay oladi. Urg'ochi yoki erkak termitlar "o'rinbosarlari" 6 yoshdagi nimfalardan keyin hosil bo'ladi. Termit lichinkasining 3 yoshidan so'ng ular nimfaga aylanadi. Nimfa 6 yoshdan so'ng yetuk zotga (imagoga) aylanadi. Ishchi termitlarning ko'zi rivojlangan bo'lmay oq tusda bo'ladi, shuning uchun halqlar orasida bular "oq chumolilar" deb ham yuritiladi.

1-rasm Termitlar

Xulosa. Termitlarga qarshi jiddiy va o'z vaqtida kurashilmasa, avj olib ko'payib ketadi bu esa katta mablag' talab etadi, shuning uchun termitlarning tarqalishi yaxshilab o'rgansh zarurdir. Termit bilan zararlangan matreallarni yo'qotish xam zarur tadbirlardan biri hisoblanadi.

References:

1. Яхонтов В.В. Экология насекомых. – Москва: Высшая школа, 1969. – 487
2. Sh.T. Xo'jayev, E.A.Xolmurodov. Entomologiya, qishloq xo'jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari. Toshkent. – 2019.
3. Sulaymonov B.A., Anorbayev A.R. va b. "Umumiy entomologiya va zoologiya". Toshkent - 2019, 424 bet